

PRIKAZI / REVIEWS

Josip Galić
Staroslavenski institut
HR-10000 Zagreb, Demetrova 11
jgalic@stin.hr

MONOGRAFIJA O GOVORIMA POLUOTOKA PELJEŠKA
(MARIJANA TOMELIĆ ĆURLIN. 2019. *JEZIČNE POSEBNOSTI PELJEŠKIH GOVORA.*
FONOLOGIJA. SPLIT: SVEUČILIŠTE U SPLITU, FILOZOFSKI FAKULTET)

U Splitu je 2019. godine u izdanju Filozofskoga fakulteta u Splitu objavljena knjiga *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija* Marijane Tomelić Ćurlin. Druga je to autorska i prva samostalna knjiga Tomelić Ćurlin – prethodno je zajedno s Dunjom Jutronić i Anitom Runjić-Stoilovom objavila *Libar o jeziku Marka Uvodića Splićanina* – koja ujedno predstavlja i vrhunac njezina gotovo dvadesetljetnog bavljenja organskim idiomima poluotoka Pelješka. Prve je prinose s pelješkom tematikom autorica objavila početkom ovoga stoljeća te ih otada kontinuirano objavljuje gotovo na godišnjoj bazi. Pelješkim se govorima Tomelić Ćurlin bavila i u doktorskoj disertaciji (*Fonologija i morfologija govora središnjega dijela poluotoka Pelješka*), obranjenom na Filozofskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2008. godine. Knjiga *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija* u tom se pogledu, kako ističe autorica u *Predgovoru* (str. 11–13), može smatrati „nastavkom početoga“. U disertaciji su, naime, podrobno istražena tri punkta iz središnjega dijela poluotoka (Kuna, Pijavičino i Potomje) te su još tri punkta opisana sažeto (Brijesta, Kućište i Ston). Nakon desetljeća novih i dodatnih terenskih istraživanja (od 2008. do 2018.) te provjere ranije prikupljenih podataka mreža je punktova postala gušćom, pa je u knjizi prikazano dijalekatno stanje u deset peljeških organskih idioma. Uz punktove obrađivane u disertaciji, uključeni su još i Donja Vručica, Janjina, Lovište i Putniković.

U knjizi se mogu izdvojiti tri dijela: uvod, obrada fonoloških osobitosti peljeških govora i zaključak. Uvodni dio (str. 15–72) sastoji se od nekoliko poglavlja u kojima se donose geografski, povijesni i demografski podatci o poluotoku Pelješcu, iscrpno se prikazuju ranija istraživanja peljeških govora (pa i sama spominjanja peljeških govora u dijalektološkoj literaturi), govori se o problematici dijalekatnoga miješanja i metodologiji provedenoga terenskog dijalektološkog istraživanja te se donose osnovne informacije o obrađenim punktovima. U uvodu se, među ostalim, osobito upozorava na u dijalektološkoj literaturi uvriježenu tvrdnju prema kojoj govori zapadnoga dijela poluotoka pripadaju čakavskome, a istočni štokavskome narječju te se kao jedan od ključnih istraživačkih problema određuju pitanja narječne pripadnosti govora središnjega dijela poluotoka i same mogućnosti utvrđivanja granice između čakavskih i štokavskih govora. U uvodnome se dijelu detektiraju i

čimbenici koji su rezultirali aktualnom dijalekatnom slikom Pelješca. Kao osobito važna izdvajaju se migracijska kretanja na pelješkome području (doseljavanja s neretvanskoga područja, iz Makarskoga primorja te s otoka Korčule i Hvara), ističe se blizina i utjecaj Dubrovnika na istočni i središnji dio poluotoka, kao i važnost novijih društvenih promjena, odnosno utjecaj medija i sredstava javnoga komuniciranja.

U središnjem su dijelu knjige opisane fonološke osobitosti peljeških govora, i to u zasebnim poglavljima osobitosti samoglasničkoga (str. 73–115), suglasničkoga (str. 117–168) i naglasnoga sustava (str. 169–203). Polazeći od kriterija realizacije pojedinih vokalskih jedinica od kojih su sačinjeni, autorica u pelješkim govorima razlikuje dva tipa samoglasničkih sustava. U samoglasničkim sustavima govora Brijeste, Donje Vrućice, Kućišta, Lovišta, Pijavičina, Potomja i Putnikovića vokali u pravilu imaju "čistu" realizaciju (tj. ne realiziraju se zatvoreno), dok su u janjinskom, stonskom i kunovskom govoru potvrđene zatvorenije realizacije (doduše, ne sasvim sustavno), i to u prvim dvama zatvorenija realizacija dugoga *a*, a u trećem zatvorenija realizacija dugoga *o*. Vrlo je važna činjenica da u govorima zapadnoga dijela poluotoka, onima za koje se tradicionalno ističe da su čakavski, u vokalizmu praktički uopće nisu potvrđene pojave koje bi se mogle odrediti kao isključivo čakavske. Prednji se nosni vokal ni u jednom primjeru nije odrazio u *a* iza *č*, *ž* i *j*, nego su mahom, neovisno o fonološkoj okolini, potvrđeni primjeri s prijelazom u *e*. Gotovo da nisu potvrđeni ni primjeri tzv. čakavske jake vokalnosti. U tom se pogledu može istaknuti tek primjer *vazêst* (potvrđena je i varijanta *uzêt*), zabilježen u govorima Kućišta i Lovišta, no znakovito je da se i u tom primjeru slabi poluglas odrazio u *a* u prefiksu *vb-*, u kojem do prijelaza slaboga poluglasa u *a* može doći i u štokavštini (u novoštokavskim su ikavskim govorima Dalmatinske zagore, primjerice, razmjerno česti primjeri kao *vavik* ili *vajk* 'uvijek'). Očekivano je znatnu pozornost autorica posvetila odrazima *jata*. Iscrpno su navedeni primjeri odraza u korijenskim, tvorbenim i relacijskim morfemima te je utvrđeno da bi se pelješki govori, prema kriteriju odraza *jata*, mogli podijeliti u tri skupine. U govorima se Donje Vrućice, Kućišta, Kune, Lovišta, Pijavičina i Potomja *jat* odrazio ikavski u korijenskim i relacijskim morfemima. U govoru Janjine odraz *jata* u korijenskim morfemima može biti (i)jekavski i ikavski, a u relacijskim je morfemima uvijek ikavski. Konačno, u govorima je Brijeste, Putnikovića i Stona *jat* u korijenskim morfemima (i)jekavski, a u relacijskim je morfemima potvrđen s (i)jekavskim i ikavskim odrazom.

U poglavlju o konsonantizmu autorica utvrđuje inventar suglasnika u suglasničkim sustavima peljeških govora, donosi informacije o realizaciji i distribuciji suglasnika, osvrće se na odraze pojedinih prajezičnih i starojezičnih suglasnika i suglasničkih skupina u pelješkim govorima (**t*' , **d*' , **st*' , **sk*' , **zd*' , **zg*' , **čr* , *taj* , *daj* , *staj* , *skaj* , *zdaj* , *zgaj* i dr.) i pregledno prikazuje podrijetlo suglasnika u analiziranim govorima. Tomelić Ćurlin razlikuje tri tipa suglasničkih sustava u pelješkim govorima. Prvi, koji uključuje dvadeset i tri suglasnika, od čega šesnaest šumnika i sedam sonanata, s palatalnim afrikatama *č* i *ć*, svojstven je govorima Brijeste, Kune, Pijavičina i Stona. Drugi tip suglasničkoga sustava ima dvadeset i dvije jedinice (petnaest šumnika i sedam sonanata), karakterizira ga postojanje fonema *č̇* (tj. izostanak fonema *č* i *ć*), a potvrđen je u govorima Donje Vrućice, Janjine, Kućišta, Potomja i Stona. Konačno, treći tip suglasničkoga sustava, potvrđen u govoru Lovišta, čine dvadeset i tri

jedinice (šesnaest šumnika i sedam sonanata), a od prvoga se tipa razlikuje po tome što umjesto fonema *č* i *ž*, ima palatalne plozive *t'* i *d'*. Rezultate provedene analize suglasničkoga sustava peljeških govora autorica u pravilu promatra u svjetlu općega stanja u čakavskim i štokavskim govorima. Iz takvih promatranja proizlazi da je glavnina obilježja suglasničkoga sustava koja imaju čakavski predznak (barem ako se razmatraju u okvirima opreke *čakavsko ~ štokavsko*) – npr., prisutnost fonema *t'* i *d'* u suglasničkome sustavu, *j* kao odraz **d'*, *žj* kao odraz skupina **zd'* i **zg'*, ispadanje dočeta *l* u oblicima glagolskoga pridjeva radnog u muškome rodu u jednini – potvrđena u govorima Lovišta i (u nešto manjoj mjeri) Kućišta.

U pelješkim govorima Tomelić Ćurlin razlikuje tri tipa naglasnih sustava. Prvi tip bilježi u govorima Brijeste, Donje Vručice, Janjine, Kune, Pijavičina i Potomja. Svojevrsna su mu četiri naglasaka (dugosilazni, kratkosilazni, dugouzlazni, kratkouzlazni), nenaglašena duljina (potvrđena isključivo iza naglašenoga sloga) i nenaglašena kračina, a sporadično se u tom tipu ostvaruje i akut. Drugi je tip naglasnoga sustava zabilježen u govorima Kućišta i Lovišta. Čini ga pet naglasaka (dugosilazni, kratkosilazni, dugouzlazni, kratkouzlazni) i nenaglašena kračina, dok se nenaglašena duljina javlja sporadično, i to u prednaglasnome položaju. Treći tip naglasnoga sustava zabilježen je u govorima Putnikovića i Stona i klasični je novoštokavski, s četirima naglascima, nenaglašenom kračinom i nenaglašenom duljinom (koja može doći samo iza naglašenoga sloga). Nakon pregleda inventara triju naglasnih sustava posebno je i s mnoštvom oprimjerenja prikazana distribucija naglasaka u njima te je opisano stanje s nenaglašenim duljinama u pelješkim govorima. U zasebnim su potpoglavljima razmotrene i pojave koje su u posljednjih nekoliko stoljeća presudno utjecale na fizionomiju naglasnih sustava peljeških govora – predsonantsko duljenje (pri navođenju se primjera s provedenim predsonantskim duljenjem u završnim slogovima potkrao i pokoji primjer u kojem takvoga duljenja nema; npr., *pîr*, *sîn*, *srâm*), novoštokavska retrakcija i kanovački naglasak. Na kraju je poglavlja donesen pregled podrijetla naglasaka.

U *Zaključku* (str. 205–207) su sumirani najvažniji rezultati do kojih se došlo istraživanjem. Ističe se da su govori na istočnoj i sjeveroistočnoj strani poluotoka (Brijesta, Putniković, Ston), kao i govor Janjine u središnjem dijelu poluotoka, štokavski, dok su govori Kućišta i Lovišta na zapadu poluotoka čakavski (sa stanovitim štokavskim utjecajima). Složenijim autorica ocjenjuje dijalekatno stanje u središnjem i sjeverozapadnom dijelu poluotoka. Govori se toga područja (Donja Vručica, Kuna, Pijavičino, Potomje), smatra Tomelić Ćurlin, samo uvjetno mogu smatrati čakavsko-štokavskima s obzirom na to da su čakavske osobitosti u njima vrlo rijetke te su u konstantnom povlačenju.

Dragocjen su dodatak knjizi ogledi svih deset analiziranih govora. Doživljaj čitanja upotpunjuju i brojne fotografije različitih peljeških lokaliteta, a vrlo su vrijedne i karte koje prikazuju prostiranje pojedinih jezičnih pojava u pelješkim govorima, osobito one koje je za knjigu originalno izradila Emanuela Tomelić. Na samome se kraju knjige nalazi bogat popis upotrijebljene literature te autoričin životopis.

Knjiga *Jezične posebnosti peljeških govora. Fonologija* Marijane Tomelić Ćurlin vrijedan je dijalektološki prinos u kojem su usustavljene i pregledno prikazane najnovije spoznaje o fonološkoj slici govora područja koje u dijalektološkome

pogledu, istina, nije dosad bilo *terra incognita*, ali je ipak bilo istraženo samo djelomično i/ili fragmentarno. S obzirom na to da je u knjizi osvijetljena fonologija peljeških govora, vjerujemo da ona predstavlja tek prvi korak u cjelovitoj obradbi govora poluotoka Pelješca, odnosno da će uslijediti i opisi peljeških govora na drugim jezičnim razinama.